

3

06

82

IV ju.

3

71

ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՎ ԿԸՍԸԴԻՏԸԿԸՆ—ՄԸՐԴԸԲԸՆԸԿԸՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Նուէր Յովհաննէս Էւ Կարապէտ Սալա-
թեաններից՝ ի յիշատակ իրենց եղբօր՝ պրօֆ.
Գրիգոր Սալաթեանի:

СС
N-32

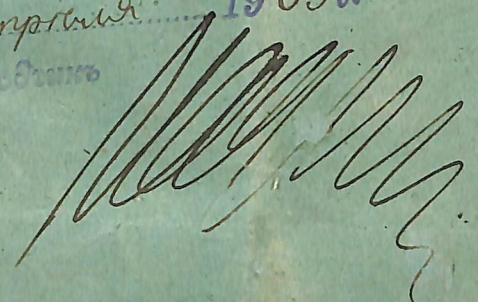
N83

Т. Г. У.

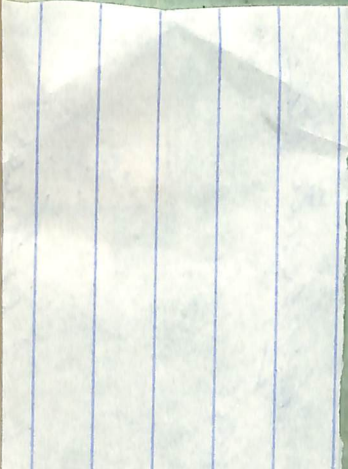
Идентификационного и
подписного значения для дѣ-
ла не содержится

„23.„ апреля 1909г.

Правосудия

2001

Дозволено цензурою. 9 Января 1896 года. С.П.Б.

Типографія А. Заминіана и В. Кирліана.

ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՏԵՓՍՆԷՆ
ՄՈԶԻՌԿՈՒՄ:

Անցեալ 1894 Թ. Սեպտեմբերի սկզբներին Մեզդուկի
ս. Աստուածամօր եկեղեցու ծխականների ժողովը վեց
հաշուետես ընտրեց՝ նոյն եկեղեցու երեցփոխի հաշիւները
քննելու համար: Աստրախանի Կոնսիստորից հաստատու-
թեան պաշտօնական Թուղթն ստանալուց յետոյ, հինգ
հաշուետեսը (մէկը չի մասնակցում) քաղաքիցս բացակայ լի-
նելու պատճառով) ամենայն բարեխղճութեամբ եւ եռան-
դով ձեռնամուկս եղան այս խնամուած գործի քննութեան:
Արդիւնքը ծխականների ժողովին պէտք է ներկայացնէին,
բայց գործակալ քահանան եւ Կոնսիստորն ամեն կերպ աշ-
խատում էին իրանց յայտնի պատճառներով խանգարել
գործի կանոնաւոր ընթացքը. հաշուետեսների յանձնա-
ժողովը Դեկտեմբերի 7-ից սկսած մինչեւ Ապրիլի սկիզբը
վեց անգամ Թղթով եւ հեռագիրներով դիմել է Կոնսիս-
տորին եւ խնդրել, որ ծխականների ժողովը նշանակէ մի
ուրիշ քահանայի նախագահութեամբ, որովհետեւ գործա-
կալ քահանան՝ իբրեւ մասնակցող եկեղեցական գումար-
ների կորուստներին, չէր կարող նախագահ լինել. բայց
Կոնսիստորը անգէտ ձեւանալով, ժողով անելը կրկին ու
կրկին յանձնում էր գործակալ քահանային, որը եւ այն-
պէս ոչ մի ժողով չարեց: Մի օրինակ եւս. 1891 եւ 1892 Թուի
հաշուեմատեանները Կոնսիստորը ձգձգում էր եւ չէր ու-
ղարկում, Թէեւ յանձնաժողովը քանիցս դիմել էր. բայց
վերջն էլ ուղարկելուց յետոյ, երբ Կոնսիստորն իմացաւ,
որ յանձնաժողովը այդ մատեանների մէջ գտել է մօտ հինգ
հազար ռ. կորուստ, խստիւ հրաման գրելով անյապաղ
յետ էր պահանջում այդ մատեանները:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՍՈՍՈՐԻ ՏԱՐԵԴԱՐԱՆԻ
28 ՄԱՐՏԻ 1919

85-20661

32421-4.2.

280
827-100
206
10-82

2763

3134

206

h-89

ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՏԵՓԱՆԷՆ ԻԲՐԵՒ ՔՆՆԻՉ
ՄՈՋԴՈԿՈՒՄ:

Անցեալ 1894 թ. Սեպտեմբերի սկզբներին Մոզդուկի
ս. Աստուածամօր եկեղեցու ծխականների ժողովը վեց
հաշուետես ընտրեց՝ նոյն եկեղեցու երեցիոխի հաշիւները
քննելու համար: Աստրախանի Կոնսիստորից հաստատու-
թեան պաշտօնական թուղթն ստանալուց յետոյ, հինգ
հաշուետեսը (մէկը չի մասնակցում՝ քաղաքիցս բացակայ լի-
նելու պատճառով) ամենայն բարեխղճութեամբ եւ եռան-
դով ձեռնամուխ եղան այս խնամուած գործի քննութեան:
Արդիւնքը ծխականների ժողովին պէտք է ներկայացնէին,
բայց գործակալ քահանան եւ Կոնսիստորն ամեն կերպ աշ-
խատում էին իրանց յայտնի պատճառներով խանգարել
գործի կանոնաւոր ընթացքը. հաշուետեսների յանձնա-
ժողովը Դեկտեմբերի 7-ից սկսած մինչեւ Ապրիլի սկիզբը
վեց անգամ թղթով եւ հեռագիրներով դիմել է Կոնսիս-
տորին եւ խնդրել, որ ծխականների ժողով նշանակէ մի
ուրիշ քահանայի նախագահութեամբ, որովհետեւ գործա-
կալ քահանան՝ իբրեւ մասնակցող եկեղեցական գումար-
ների կորուստներին, չէր կարող նախագահ լինել. բայց
Կոնսիստորը անգէտ ձեւանալով, ժողով անելը կրկին ու
կրկին յանձնում էր գործակալ քահանային, որը եւ այն-
պէս ոչ մի ժողով չարեց: Մի օրինակ եւս. 1891 եւ 1892 թուի
հաշուեմատեանները Կոնսիստորը ձգձգում էր եւ չէր ու-
ղարկում, թէեւ յանձնաժողովը քանիցս դիմել էր. բայց
վերջն էլ ուղարկելուց յետոյ, երբ Կոնսիստորն իմացաւ,
որ յանձնաժողովը այդ մատեանների մէջ գտել է մօտ հինգ
հազար ռ. կորուստ, խստիւ հրաման գրելով անյապաղ
յետ էր պահանջում այդ մատեանները:

1007-
32218

Վերջին երեցփոխ պ. Ս. Կաթենիկեանցի ղեղծումները եւ կեղծիքները բացուելուց յետոյ, Դեկտեմբերի 6-ին ծխականների ժողովը երեցփոխանական գործերը կառավարել առժամանակ յանձնել էր հաշուետեսներին մինչեւ Կոնսիստորի կարգադրութիւնը: Որովհետեւ Դեկտեմբերի 7-ից յետոյ հնարաւոր չեղաւ ծխականների ոչ մի ժողով գումարել տալ կամ երեցփոխի ընտրութեան կամ հաշուետուութեան համար եւ յանձնաժողովը, անկարող լինելով այլ եւս երեցփոխանական գործերը շարունակել, հարկադրուեցաւ Ապրիլի 3-ին իր երկու անդամի միջոցով դիմել նորին Վեհափառութեան եւ անձամբ ցոյց տալով հաշուետեսութեան արդիւնքը, գործակալի եւ Կոնսիստորի ղեղծումները ու ապօրինի ընթացքը, խնդրել որ քննիչ նշանակուի ո՛չ թէ միայն երեցփոխանական հաշիւներից, այլ եւ եկեղեցական-ծխական բազմադիմի եւ վերին աստիճանի անկարգ ու խառնաշփոթ գործերի քննութեան համար:

Հաշուետեսների խնդրին Վեհափառ Կաթողիկոսը մեծ նշանակութիւն տալով՝ երեք անգամ հեռագրով հրամայած է եղել Աստուխանի Թեմի կառավարիչ Խորէն եպ. Ստեփանէին (ինչպէս ինքը Խ. եպ. յայտնեց) որ Մոզդուկ գնայ երեցփոխանական հաշիւները եւ եկեղեցական-ծխական գործերը քննելու, նախապէս պաշտօնից արձակելով գործակալին: Ապրիլի 30-ին Խորէն եպիսկոպոսը Մոզդուկ ժամանելով, եկեղեցում յայտնեց որ Կաթողիկոսի հրամանով քննիչ է նշանակուած եւ շնորհակալութիւն արաւ, որ իրան լաւ ընդունելութիւն ցոյց տուին:

Այստեղ պէտք է յիշել որ Խորէն եպիսկոպոսը նախապաշարուած եւ կատաղած էր եկել այն մարդկանց վրայ, որոնք իբր թէ պատճառ էին դարձել իր անժամանակ Մոզդուկ գալուն. նա չէր ուզում հասկանալ որ իր Մոզդուկ գալու իսկական պատճառը իէնց իր հետ եկած Կոնսիստորի նախանդամ Յ. ա. քահանայ Բունիաթեանցն էր: Բացի վերոգրեալ օրինակներից իբրեւ ասածներիս ապացոյց մի միջնադէպ եւս բերենք. Վեհ. Կաթողիկոսի հրաման-հեռագրում յիշուած է եղել. «Մոզդուկ գնալիս տանել եւ

1885 Թուից սկսած բոլոր երեցփոխանական հաշուետետեանները»: Սակայն ի զարմանս Խորէն եպիսկոպոսի՝ Մայիսի 1-ի ժողովում Յ. ա. քահանայ Բունիաթեանցը յայտնում է, թէ մատեանները չի վերցրել, միայն մի քանի Թղթեր է բերել եւ թէ ինքը անգիր գիտէ բոլորը. ինչ որ հարկաւոր է՝ կարող է ասել: Այդ պատասխանից յետոյ խիստ զայրանում է Խորէն եպիսկոպոսը եւ գոչում, «տասն անգամ ասել եմ, Յովսէփ քահանայ, մատեանները վերցրե՛լ ես—վերցրել եմ, վերցրե՛լ ես—վերցրել եմ: Նոյնքան անգամ էլ քարտուղարին եմ ասել: Այս դեռ Կաթողիկոսի հրամանն է որ այդպէս ենք կատարում... փտած ենք, փրտած ենք, փտած ենք...» Խորէն եպիսկոպոսը կարծում էր թէ այս գործը մի կուսակցական թակարդ է իր հակառակորդների կողմից սարքած, թէեւ նրան միշտ հանգըստացնում էին եւ հաւատացնում, որ Մոզդուկում կուսակցական կռիւներ չը կան, եւ թէ այն գործը, որի համար նա նշանակուած է, ինքնաճանաչութիւնը զարթացնող մի նպաստաւոր շարժառիթ է, որովհետեւ այստեղ իրանց իսկական կերպարանքով երեւան են գալիս եկեղեցական եւ աշխարհական դասակարգից այն անձինքները, որոնք շատ տարիների ընթացքում հասարակական գործերի ղեկը իրանց ձեռքում պահելով՝ հասցրել են նորան այս ողբալի եւ յուսահատ վիճակին: Խորէն եպիսկոպոսին էր վիճակուած այս խճճուած եւ ապականուած ասպարէզը մաքրելու եւ ժողովրդեան բարերարը դառնալու, մանաւանդ որ ժողովուրդը եւ նրա բարեմիտ անդամները՝ պատրաստ էին ամենայն կերպ նրան օգնելու: Բայց տեսնե՛ք թէ նա ինչպէս կարողացաւ լուծումն տալ այդ խնդրին:

Հաշուետուագումարութեան գործը մի կերպ վերջացաւ միայն հաշուետեսների աջակցութեամբ եւ համբերատարութեամբ: Նա կարող էր խանգարուել ա) որովհետեւ գերապատիւ քննիչը չէր հետեւում քննութեան լուրջ եւ խոհեմ պահանջներին. բ) նրա նախապաշարուած տրամադրութիւնը՝ թէ քննիչ նշանակելով իրան ստորացրել են, չէր փարատուում եւ միշտ կրկնում էր՝ «այս իմ տեղս չէ» եւ գ) միշտ նորա մօտ էին մեղադրուող երկու քահանա-

ները—Յ. ա. քահանայ Բունիաթեանցը, որը կարծես, բերուած էր հաշիւները վերաստուգելու համար եւ իրօք էլ նա էր վերաստուգողը, եւ Գ. ա. քահանայ Տուրփայեանցը: Մայիսի 9-ին կայացած ընդհանուր ժողովում խորէն եպիսկոպոսը յայտնեց թէ՛ վերաստուգելով հաշուետես յանձնաժողովի բոլոր եզրակացութիւնները, գտաւ ճիշտ: Այդ ժողովում հաշուետուութիւնից երեւեցաւ. ա) վերջին երեցփոխ Ս. Կաթենիկեանցը գործակալ Թ. ա. քահանայ Խոսրովեանցի գործակցութեամբ թէ՛ վատնելով եւ թէ՛ իւրացնելով եկեղեցու գումարներից պակասացրել է 1037 ռ. 97 կ. եւ ը) հանգուցեալ երեցփոխ Գ. Թուշմալեանցի կեղծ կազմած հաշիւների մէջ պակասում է եկեղեցական գումարներից 4749 ռ. 30 կ.: Այս երեցփոխի հաշուետւոյնների մասին գործակալ Թ. ա. քահանայ Խոսրովեանցը երեցփոխի մահուանից յետոյ գրում է Կոնսիստորին, թէ մէկ ու կէս տարուայ (1892 եւ 1893) հաշիւները (48 հազար դրամագլխի եւ 4 հազար եկամտի) անգիր են պահուած: Կոնսիստորը՝ փոխանակ անմիջապէս քննութիւն նշանակելու, միայն նախատում է գործակալին, որ համարձակուել է յայտնելու թէ հաշիւներն անգիր են պահուած եւ մի քիչ յետոյ համակերպուելով, հաստատում է նոյն գործակալի առաջարկած եւ ոչ թէ ծխականների ընտրած հաշուետեսներին, որոնցից մէկը՝ գործակալի եղբայր փոխ-գնդապետ Խոսրովեանցը, հանգուցեալ երեցփոխի եղբոր աները՝ կազմում է կեղծ հաշիւները, իսկ միւսը—հանգուցեալ երեցփոխի քննակալ պ. Մ. Կաթենիկեանցը առաջինն է ստորա. գրում կեղծ մատեանների տակ: Յանձնաժողովը՝ պահանջելով Կոնսիստորից այդ կեղծ ու արխիւ մտցրած մատեանները, որը՝ ինչպէս վերն ասուեցաւ, շատ դժուարութեամբ էր տալիս Կոնսիստորը, գտնում է խոշոր կեղծիքներ. այդ 1892 թուի մատեանում նշանակուած են իբրեւ *հոր տունում* 4032 տոմսեր, այն ինչ այդ տոմսերն առնուած են 1891 թուին եւ մուծուած այդ թուականի մատեանի մէջ: Այդ տոմսերն այնպիսի վարպետութեամբ են կրկին մտցրած 1892 թուի կեղծ մատեանի մէջ, որ շատ դժուար է գտնելը—տեղերը փոխած է, գները աւելացրած եւ ուրիշ

տոմսերի հետ միացրած: Այդ կեղծիքը ծածկելու համար աշխատել է նախկին գործակալ Տէր-Թադէոսը եւ կեղծ կազմելուն եռանդով մասնակցել է այժմեան գործակալ Տէր-Գաբրիէլը: Սրա մասնակցութիւնը ապացուցուած է իր որդի տիրացու Մովսիսի եւ իր ձեռքով գրած կեղծ սեւագրութեամբը (կեղծ մատեանի) եւ հետեւեալ տոմսակով: Փոխ-գնդապետ պ. Ա. Խոսրովեանցը գրում է. «Տէր-Գաբրիէլ, Դեկտեմբեր ամսեա հաշիւը վերջացրած չէ, եւ չի երեւում առ 1 Յունուարի 93 ամի որքան է մնում: Խնդրեմ ուղղէք: Ա. Խոսրով»:

Տէր- Գաբրիէլը պատասխանում է. «Որքան դէս դէն արի, չէ լինում: Դեկտ. վերջում բան. կային բիւթներ մնում են 48 հազարից աւելի, այդքան գումար չը կայ. ինքս էլ չը գիտեմ ինչ պէտք է անել: Գաբրիէլ աւագերէց»:

Այս տոմսակը եւ կեղծ սեւագրութիւնը գերապատիւ քննիչին. ներկայացրեց Կոնսիստորից հաստատուած հաշուետես փոխ-գնդապետ Խոսրովեանցը եւ խոստովանուեց թէ՛ բանաւոր եւ թէ՛ գրաւոր, որ ինքն է կազմել կեղծ հաշիւների մեծ մասը, եւ այդ արել է խղճալով հանգուցեալ երեցփոխի ընտանիքին. եւ առհասարակ հաշիւները կազմելիս՝ շխատել է *յարմարացնել երեցփոխի մահուանից յետոյ մնացած եկեղեցական դրամին եւ ցոյքին*: Այս խայտառակ գործում մասն ունի, ինչպէս վերն ասուեցաւ, կեղծ մատեանի տակ սուսքին տե լն ստորագրող՝ Խորէն եպիսկոպոսի համաձայնութեամբ ընտրուած նոր երեցփոխ պ. Մկրտիչ Կաթենիկեանցը, որ չէր կարող տեղեակ չը լինել իր քննակալ երեցփոխի պակասեցրած դրամին. մանաւանդ որ իբրեւ առաջնակարգ վաճառական եւ իբրեւ հաշիւ հասկացող մարդ հասարակութեան մէջ՝ նրան աններելի է այդպիսի մի գործողութիւն, երբ մանաւանդ դուրանով մոլորուել են եւ ուրիշ քիչ հասկացող ծխականները, որոնք, ինչպէս գրաւոր վկայեցին, հասկացողներին հետեւելով են ստորագրել կեղծ հաշիւների տակ: Գործակալ Տէր Թադէոսը որսացել է այդ եօթը ծխականներին (բացի Մ. Կաթենիկեանցից) ստորագրել տալով ո՛րին խա-

նուծում, որին տանը, որին եկեղեցու խորանում: Սրանք են հաշուետուութեան էական կէտերը: Թէեւ եկեղեցու վնասները ժողովումը խոստացան հատուցանել, բայց ոչ մի գրաւոր ապահովութիւն չառնուեցաւ: Մինչեւ անգամ Ս. Կաթեւնիկեանցի պարտքը, որ (1037 թ. 97 կ.) մի քանի պատուաւոր ծխականներ խնդրեցին իջեցնել 819 թ. 68 կ., գերապատիւ նախագահն էլ համաձայնելով առաջարկեց ժողովին՝ 200 թ. ի՞նչ անենք, բախշէ՞նք: Եւ իհարկէ ժողովը մերժեց ասելով՝ ո՛ւմ փողն ենք բախշում:

Բացի հաշուետուութենից՝ այդ ժողովում գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրուեցան երեք երեցփոխ, չորս հաշուետես, որոնք եւ մի եւ նոյն ժամանակ եկեղեցու վերանորոգութեան համար հոգաբարձու պէտք է լինէին, բայց բոլորովին անկանոն կերպով: Նախ որ գեր. նախագահը թոյլ տուեց քուէարկուելու եւ ընտրուելու եկեղեցական գործերի մէջ մեղադրուած պ. Մկրտիչ Կաթեւնիկեանցին եւ Կարապետ Նաւասարդեանցին, եւ ապա՝ առաջինին երեցփոխ հաստատեց, երկրորդին՝ հաշուետես: Երկրորդ որ՝ ս. Աստուածամօր եկեղեցու երեցփոխանութեան պաշտօնի համար միայն մի անգամ քուէարկած Թիկնածուններից շարքով Թէ՛ երեք երեցփոխ նշանակուեցան, Թէ՛ չորս հաշուետես հոգաբարձուներ: Մի րոպէ ենթադրենք Թէ երեցփոխանութեան յարմար դատուածը ու առաջարկուածը կարող է հաշուետես եւ հոգաբարձու էլ լինել, բայց միթէ կարելի՞ է այդպիսի ընտրութիւն անել. եւ երրորդ՝ Խորէն եպիսկոպոսը ժողովին արձանագրող էր նշանակել մեղադրուող Գ. ա. քահանայ Տուրփայեանցին: Այդ ժողովում միաձայն՝ 160 ծխականի մասնակցութեամբ որոշուեցաւ, որ Սրբազանը միջնորդէ Վեհ. Կաթողիկոսի առաջ հեռացնելու այս քաղաքից Տէր Թադէոս ա. քահանայ Խոսրովեանցին իր անտանելի վարք ու բարքի պատճառով: Գերապատիւ նախագահի առաջարկութեամբ նոյնպէս միաձայն որոշուեցաւ, որ այսուհետեւ ինչ ծխական-եկեղեցական խնդիրներ լինին, պէտք է ժողովով վճռուին եւ ժողովից դուրս ոչ մի խնդրի եւ ոչ մի վճռի չը պէտք է ստորագրեն: Ժողովից անմիջապէս յետոյ Յ. ա. քահանայ Բու-

նիաթեանցը ծխականներից մէկին առաջարկում է շնորհակալութեան հեռագիր տալ Վեհ. Կաթողիկոսին եւ խընդրել, որ Խորէն եպիսկոպոսին առաջարկէ առաջնորդ հաստատելու: Միւս օրն էլ փողոցներում ստորագրական թերթ են եղել պատեցնելիս այդ մասին: Սակայն Մոզդուկում այդ չի յաջողվում. . . մանաւանդ որ հէնց միւս օրը գործակալութիւնը մի մեղադրուածից առաւ եւ տուաւ նախընթաց երեկոյեան ընդհանուր ժողովում միւս մեղադրուած Գ. ա. քահանայ Տուրփայեանցին, որ բանգէտ հասարակութեան աչքում վաղուց ի վեր ընկած է: (Որքան վարչական. . . . o sancta simplicitas):—Խորէն եպիսկոպոսը մինչեւ Մայիսի 7-ը՝ այսինքն հաշուետուութեան վերջը, գոյ էր ուսուցչական խմբից, իսկ նրանցից երկուսի հաշուետուութեան գործում ցոյց տուած ջանքերին համակրանք արտայայտելով, պարզապէս խոստովանում էր, որ այս զեղծումներն երեւան են եկել դրանց մասնակցութեան շնորհիւ: Նա յայտնում էր իր գոհութիւնը եւ երգեցողութեան ուսուցիչ պ. Շահանեանցին, որ քառաձայն երգեցիկ խումբ է կազմել աշակերտներից եւ տեղացի երիտասարդներից եւ խոստովանելով եղանակների հարազատութիւնը ու ներդաշնակութիւնը, միայն նկատեց որ մի քիչ յորդոր պէտք է երգել. նա մինչեւ անգամ, իբրեւ ապացոյց իր գոհունակութեան, Մայիսի 7-ին Կիրակի պատարագից յետոյ նշխար ուղարկեց երգիչներին բաժանելու: Բայց նոյն շրջալայ երեկոյեան՝ հաւանօրէն ենթարկուած իր շրջապատողների ազդեցութեան, սկսեց բացարձակ թշնամանքով վերաբերուիլ ուսուցիչներին: Նա նախատում էր նրանց, Թէ իրանց հաշուետուութեան գործին մասնակցելու պատճառով՝ դպրոցները առժեղ են. իսկ պ. Շահանեանցի հինգ տարուայ աշխատանքը բոլորովին ապարդիւն էր համարում: Ինչ վերաբերում է ուսուցիչների զուտ մանկավարժական գործունէութեան՝ դարձեալ բոլորովին ապարդիւն էր համարում՝ հիմնուելով րոպէական տպաւորութիւնների վրայ, որ նա ստանում էր շատ-շատ 5—10 րոպէ դասերին այցելելիս: Առաջ ենք բերում Խորէն եպիսկոպոսի արած մի քանի մանկավարժական նկատողութիւն.

ները. ա) չեն եղել աշակերտական զբօսանքներ: Յայտնուեցաւ որ ոչ միայն աշակերտները, այլ եւ ամեն մի ծնող կարող է վկայել, թէ քանի զբօսանք է եղել տարուայ յարմար եղանակներին բացի այդ կարելի է տեղեկանալ ուսուցչական ժողովի արձանագրութիւններից եւ հոգեւոր իշխանութեանը ներկայացրած տարեկան հաշիւներից:

բ) Դասարանները պատկերներով եւ քարտէզներով չեն զարդարուած: Բացատրուեց թէ ուսուցչական խումբը այն կարծիքին է, որ պատկերներով դասարանը զարդարելով՝ պատճառ կարելի է դառնալ դասերի խանգարուելուն, որոնց համար պատկերները կարելի է չեն. փոքրիկ աշակերտները՝ մի քիչ դասից ձանձրանալով՝ առանց այն էլ մի ուրիշ բան են որոնում՝ զբաղուելու: Բացի այդ՝ պատկերները միշտ աչքի առաջ լինելով սովորական են դառնում եւ հետաքրքրութիւնը կորցնում: Հարկաւոր եղած դէպքում ոչ միայն հասարակ պատկերներ են ցոյց տրուում, այլ եւ մոգական լապտերով: Իսկ քարտէզներ կախելու կարիք չը կայ, քանի որ աշխարհագրութիւն չի աւանդուում:

գ) Դասի ժամանակ հարցերն ընդհանուրին են առաջարկվում եւ սպասվում պատասխանի, այդպիսով ժամանակ է կորչում: Աւելի լաւ է հարցերով իւրաքանչիւրին դիմել: Բացատրուեց որ մի խումբ աշակերտներ միասին զբաղեցնելու համար ամենալաւ միջոցը հարցերն ընդհանուրին ուղղելն է, որով հնարաւոր է լինում բոլորի ուշադրութիւնը գրաւել: Ճիշտ է՝ մասնաւորին էլ են հարց ուղղում, բայց միայն անուշադիր եղած դէպքում:

դ) Դպրոցի սաները բացի դասագրքերից, ոչ մի գիրք չեն կարդացել: Առաջարկուեց հարցնել իրանց սաներին եւ տեսնել այն տետրակները, ուր նշանակուած են իւրաքանչիւր աշակերտի տուած գիրքը եւ այլ նկատողութիւններ: Նոյն իսկ ծնողներն էլ են կարդում աշակերտների տարած գրքերը:

ե) Աշակերտների եւ աշակերտուհիների կուրծքն ու աչքերը վնասուած են, ծուռ են նստում եւ կարդալիս գիրքը մօտիկ բռնում: Բացատրուեց որ ուսուց. խումբը

աշակերտների ու աշակերտուհիների առողջութեան եւ նիստ ու կացի մասին միշտ հոգացել է եւ հոգում է, որչափ հնարաւոր է: Մի գլխաւոր արգելք՝ այն է նստարանների անյարմարութիւններ, ուսուց. խումբը չի կարողացել վերցնել. այդ հոգաբարձութիւնից է եղել կախուած եւ հոգաբարձութիւնն էլ խոստովանեց ձեր առաջ, թէ վեց տարուայ ընթացքում ոչինչ չէ արել: Իսկ ինչ վերաբերում է աչքերն ու կուրծքը վնասուելուն, դա միայն խօսք է: Խորէն եպիսկոպոսը քանիցս պառնայ բժշկ բերել եւ հաստատել, բայց դժբաղդաբար սպառնալիքը չը կատարեց, երեւի երկիւղ կրելով. . . :

զ) Ինչո՞ւ աշակերտների ազգանունները *հակ* են վերջանում. Խորենացու մէջ ազգանունների երեք վերջաւորութիւն կան՝ «եան, ունի եւ ական»: Ինչո՞ւ ա. բաժնում ձայնագրութիւն չէք անցնում: Ի՞նչու աշակերտները 9 ժամին գալիս են, 11-ին գնում (դասացուցակը լաւ չի կարդացել) եւ այլն սոցա նման նկատողութիւններ, որոնց բացատրութիւնն աւելորդ ենք համարում դնել, քանի որ ինքն ըստ ինքեան պարզ է եւ նրանց հակասութիւններն ակներեւ են. քիչ պարապող, ոչինչ չը սովորած աշակերտները չեն կարող ֆիզիկապէս հիւժուել եւ մահացման դուռն հասնել:

Թէեւ այս նկատողութիւնների ժամանակ միշտ մասնացոյց էր անվում տեղեկանալ ուսուց. ժողովի արձանագրութիւններից, կամ տարեկան հաշիւներից, կամ ծնողներից, կամ աշակերտներից, կամ դպրոցական ծրագրից, բայց Խորէն եպիսկոպոսը կա՛մ լռութեամբ էր պատասխանում եւ կա՛մ հարցը կտուրն էր գցում: Ոչ մի ժամանակ ոչ մի դօկումէնտով չը հետաքրքրուեց:

Խորէն եպիսկոպոսը եւ հրաւիրում էր ուսուցիչներին իրանց կարծիքը յայտնել եւ հակառակ կարծիքը շատ տր. հաճութեամբ էր լսում: Գրեթէ չէր ուզում որ նկատողութիւններին բացատրութիւն տրուի: Թէեւ իբրեւ ուսում առած մարդ՝ կարծես ուզում էր որ, ամենայն ոք ազատ կարծիք յայտնէ, բայց իբրեւ իշխանաւոր՝ չէր համբերում: Այսպիսի դէպքերում խորհրդակցութիւնը աւելորդ է,

միայն մնում է իշխանաւորի կամքը: Քանիցս անգամ խընդրուեց, բայց Խորէն եպիսկոպոսը չը հետաքրքրուեց ծանօթանալ դպրոցների վեց տարուայ պատմութեան հետ, թէ ինչ դրութեան մէջ ստացուել են Գ. ա. քահանայ Տուրփայեանցից եւ ինչ դրութեան մէջ են այժմ:

Յառաջ բերենք միայն մի քանի տեղեկութիւններ. 1889—90 ուս. տարուայ սկզբում, երբ դպրոցները Տէր-Գաբրիէլը յանձնում էր նոր ուսուց. խմբին, չը կար ոչ մի ցուցակ, ո՛չ աշակերտների, ո՛չ գրադարանի եւ ոչ կահկարասեաց, մինչեւ անգամ աշակերտների փոխադրութեան ցուցակը չը տուաւ, որ իմացուի թէ աշակերտներից որն ո՛ր բաժանմունքումն է: Միայն մի ամիս անցնելուց յետոյ ուղարկեց երեք օրագրական մատեան, որոնց ծանօթութեանց մէջ արձանագրուած էին ուսուցիչների կռիւները, իսկ Գեկտեմբերին ուղարկեց մի վիճակագրական մատեան: Այդ էր դպրոցական գործերը եւ դորանցով պէտք էր գաղափար կազմել դպրոցների անցեալ կեանքի մասին: Միայն բաւական է այստեղ յիշել, որ գրադարանի գրքերը ցուցակագրելիս երեւեցաւ, որ մէկի առաջին մասն է պակասում, միւսի՝ երկրորդ մասը եւ այլն. մինչեւ անգամ գրքերի պահարանում գտնուեցաւ մի գանձանակատու կնքած եւ կողպած, մէջը 45 կոպ. իսկ տակը ծակած: Տէր-Գաբրիէլը այդ ձգում էր հեռացած ուսուցիչների վերայ, չը նայելով որ պահարանի բանալիները իր մօտ են եղել:

1889—90 ուս. տարին դպրոցներում եղել են 64 աշակերտ, 36 աշակերտուհի, իսկ 189⁴/₅ տ. 97 աշկ. եւ 80 աշակերտուհի: Վեց տարուայ ընթացքում երկու դպրոցներն էլ երկդասեանի են վերածուած՝ գլխաւորապէս ուսուց. խմբի աշխատանքով: Այդ ժամանակամիջոցում դպրոցները մաքրուել են անարժան եւ անընդունակ ուսուցիչներից՝ Տէր-Գաբրիէլից, Տէր-Թադէոսից, տիրացու Նիկոլից եւ ուրիշներից:

Ուսուցչական խումբը հէնց առաջին տարուանից հիմնել է աշակերտական գանձարան, որի գլխաւոր եկամուտները վեց տարուայ ընթացքում ստացուել են երգեցիկ խմբի եռանդուն աշակցութեան շնորհիւ, թատրոնական

ներկայացումներից, դպրոցական հանդէսներից, կամաւոր նուէրներից եւ այլն:

Աշակերտական գանձարանը վեց տարուայ մէջ եկամուտ ունեցել է 1546 ռ. 22 կ. իսկ ծախք 1513 ռ. 22 կ.

Այդ գումարից օգտուել են 147 չքաւոր աշակերտ եւ 101 չքաւոր աշակերտուհի ստանալով հագուստ, ոտնաման, ուսուց. պիտոյքներ, դասագրքեր, դեղ եւ այլն:

Աշակերտական գանձարանի հաշուով ձեռք են բերուել մոգական լապտեր գազային եւ նաւթային լուսաւորութեամբ. 215 ռ. 46 կ.

Թթուածին պատրաստելու ապարատ 17 ռ. —
Լապտերի համար 45 ընտիր պատկերներ Ս. գրքից ու հայկական կեանքից 88 ռ. 91 կ.

Լրագիր եւ 99 հատոր գիրք մանկական եւ ուսուցչական գրադարանի համար 95 ռ. 42 կ.
Մի կարեմեքենայ նոր ձեւի 40 ռ. —

Խորէն եպիսկոպոսը մինչեւ անգամ չը հետաքրքրուեց դպրոցական շքեղ հանդէսներով, որոնք հասարակութեան մէջ սէր էին զարթոյցնում՝ դէպի դպրոցները եւ աշխոյժ էին տալիս մանուկներին: Նա չը հետաքրքրուեց աշակերտական եւ ուսուցչական գրադարաններով, որոնց մէջ աւելացել են գլխաւորապէս վերջին երկու տարուայ ընթացքում 163 հատոր գիրք: Ուսուցչական խմբի համերաշխութեամբ, տուած փորձնական դասերով, հասարակութեան մէջ ունեցած վարկովն եւս չը հետաքրքրուեց: Վեց տարուայ ընթացքում ընթացքում ոչ մի խնդրութիւն չի պատահել ուսուցչական խմբի մէջ, ինչպէս եղել է առաջները Տէր-Գաբրիէլի ժամանակ, որին նորից յանձնուեցաւ դպրոցների ղեկավարութիւնը եւ որի ժամանակ ոչ մի բարեսիրտ եւ գործունեայ ուսուցիչ առանց կռուի եւ գծով ամբաստանութիւնների չի հեռացել Մոզդուկից: Սորանով պարտ ենք համարում հերքել եւ այն սխալ լուրը Մշակի 58-ում թէ «դպրոցներում դադարեցան խնդրութիւն»:

ները»: Դպրոցներում խռովութիւններ չեն եղել, այդ կարող է վկայել ամեն մի Մոզդոկեցի: Դպրոցական կեանքից այս համառօտ տեղեկութիւնները յառաջ բերելով՝ չենք ուզում ցոյց տալ, թէ այս ուսուցչական խումբը դպրոցները կատարելութեան է հասցրել ոչ. երբեք ոչ: Այլ թէ արդեօք այս ուսուց. խումբը աշխատե՞լ է տարեց տարի թերութիւններն ուղղել, թէ ընդհակառակ տարեց տարի մի մի թերութիւն էլ ինքն է աւելացրել եղածների վերայ:

Համբարձման տօնին երգեցիկ խումբը չէր գնացել երգելու, որովցետեւ Խորէն եպիսկոպոսը՝ ուսուցչական խմբի եւ մասնաւորապէս երգեցողութեան ուսուցչի հետ ունեցած ընդհարումից յետոյ, նկատել էր թէ երգեցողութիւնը այնքան տաղտկալի էր, որ նա մինչեւ պատարագի վերջը մնացել է միայն ժողովրդի պատուի համար: Այդ օրը Սրբազանի ականջները խնայելով՝ խումբը չէր գնացել երգելու: Ի դէպէս յիշել եւ մի մասնաւոր դէպք որ լուսաբանումէ Սրբազանի անորոշ աշխարհափայցեցողութիւնը. նա եկեղեցում նկատելով երիտասարդ երգիչներին մէկի ձեռքին եւրոպական նոտաներ՝ զայրանում է հակառակ համարելով Հայաստանեայց եկեղեցու հնաւանդ սովորութեան (խաւարամօտին վայել մի արարք):

Խորէն եպիսկոպոսը խմբի չերգելուց բորբոքուած՝ սկսում է եկեղեցու բեմից անպատուել ուսուցիչներին եւ երեկոյեան էլ (Մայիսի 11-ին) ժողով է հրաւիրում բոլոր հասարակութեան *միակ իր կարծիքը լսելու ուսուցիչների մասին*: Փողոցում մարդ ու կին, մեծ ու փոքր չեն մնում, բոլորն էլ այդ երեկոյեան թափվում են դպրոցի դահլիճը եւ Խորէն եպիսկոպոսն էլ ուրսխանում է, որ ժողովն այդքան բազմամարդ է: Սրբազանը նախ հարց է դնում. ժողովուրդ, ինձ հաւատո՞ւմ էք, եւ ապա հաստատական պատասխան ստանալուց յետոյ, այդ ժողովում նա հրապարակաւ եւ բացարձակ զրգուում է ժողովրդին ուսուցիչների դէմ իր անսանձ կրքերին յագուրդ տալով *): Նա

*) *Ծան.* Եպիսկոպոսը իր Ֆշմարտախրութիւնը ցոյց տալու համար պատմում է իր կեանքից մի անցք, որ համառօտ բերում ենք: Գէորգ Գ Կաթողիկոսի ժամանակ ես փոխանորդ էի երեսանում. այդ

դարձեալ յամառութեամբ կրկնում է վերոյիշեալ նկատողութիւններից շատերը եւ աւելացնում. ուսուցիչները քանդել են դպրոցները եւ քանդում են. եկեղեցին նոյնպէս քանդում են. ոչինչ չեն սովորեցրել, «անտէր մանուկներին» մահացման դուռն են հասցրել, եւ ճարտասանական ձեւերով իր բորբոքման գագաթնակէտին հասնելով՝ բացականչում է. «Ճնողներ, գնացէ՛ք, դագաղներ պատրաստեցէք ձեր որդիների համար. սորանից յետոյ դուք դատեցէք ուսուցիչներին». այս է Խորէն եպիսկոպոսի եկեկոյեան ժողովում ասածների համառօտ ամփոփումը: Երկարող է ամեն մի Թամաշաչի Մոզդոկեցի վկայել: Մինչեւ անգամ երբ Սրբազանը իր ամբարած բոլոր ամբաստանութիւնները թափում է ուսուցիչների գլխին վերջացնում, ժողովականներից մէկն առաջարկում է. «Սրբազան հայր, ոչ մի տեղ, ոչ մի օրէնք չի ընդունում, որ մէկին նրա բացակայութեան ժամանակ բացարձակ ու հրապարակով դատաւարտեն եւ նրանից ոչ մի բացատրութիւն չը պահանջեն: Թոյլ տուէք ուսուցիչներին գալ եւ բացատրութիւն տալ»: Գերապատիւ Նախագահը քիչ լռելուց յետոյ՝ պատասխանում է կամացուկ, թէ այստեղ դատաստան չենք անում, այլ իմ կարծիքն եմ յայտնում: Ժողովրդին դիմել թէ դուք դատեցէք եւ ապա ասել, թէ իմ կարծիքն եմ յայտնում՝ պարզում է Խորէն եպիսկոպոսի իսկական նպատակը, այն է՝ զրգուել ժողովրդին ուսուցիչների դէմ:

Ի՛նչ սրտով միւս օրը կարող էին դպրոց մտնել ուսուցիչները. նրանք հաւատացած էին, որ նոյն խայտա-

ժամանակ Խրիմեանը Կ. Պօլսի պատրիարք էր. մի հրահրքում ուզում էի այժմեան Վեհափառի կենացը խմել, որին այն ժամանակ թէեւ չէի ճանաչում, բայց յարգում էի, իսկ Գէորգ Գ Կաթողիկոսը չէր համակրում նրան: Որպէս զի Գէորգ Գ-ին տիաճութիւն չը պատճառեմ եւ մի եւ նոյն ժամանակ Խրիմեանի կենացը խմած լինեմ, այսպէս առաջարկեցի. տաճկահայոց եւ նրանց ներկայացուցիչ պատրիարքի կենացը: Լուրը իսկոյն հասցրին Գէորգ Գ-ին. Կաթողիկոսն ինձ կանչեց ու հարցրեց՝ Խրիմեանցի կենացը խմե՞լ ես. ես չը կարողացայ սուտ խօսել եւ լսուցի. «Այո՛, Վեհափառ Տէր»: Յետոյ կաթողիկոսը աւելացրեց. «Խորէն վարդապետ, քո լեզուն քո գլխին շատ փորձանք կը բերէ»:

ռակութիւնը կարող է կրկնուել եւ աշակերտների առաջ, եւ շատ դառն պտուղ տալ, մանաւանդ որ նախընթաց օրը Խորէն եպիսկոպոսը ակազ ուսուցչին սպառնալով ասել էր. «դուք վերեւից պատրաստուած էք եկել, ես ձեզ ցոյց կը տամ»: Անսպասելի հետեւանքներից խուսափելով, ուսուց. խումբն ընտրեց երկու չարից փոքրագոյնը. նա յայտարարութիւն տուեց Սրբազանին, որ «ժամանակաւորապէս» հեռանում է դպրոցից՝ իր վերայ բարդուած հրապարակային ամբաստանութիւնները փարատելու համար Վեհափառ Կաթողիկոսից քննութիւն խնդրելով: Չը նայելով աշակերտների եւ աշակերտուհիների լաց ու կոծին, Խորէն եպիսկոպոսը փակում է դպրոցները մինչեւ Օգոստոսի 20-ը, մանուկների առաջ էլ կրկնելով իր ամբաստանութիւնները եւ մխիթարելով նրանց, որ աւելի լաւ ուսուցիչներ պէտք է բերել տայ: Եթէ ուսուցիչները ձիշտ որ դպրոցն եւ եկեղեցին քանդողներ էին, Խորէն եպիսկոպոսը լիակատար իշխանութիւն ունէր՝ իսկոյն եւ եթ արծակելու. իսկ հրապարակական ժողով անել եւ հայհոյելով զրգռել ժողովրդին ուսուցիչների դէմ, կարծում ենք ոչ մի իշխանաւոր, ոչ մի փոքր իշատէ կրթուած մարդ իրան թոյլ չի տալ:

Այս անցքից յետոյ երկու հաշուետես ուսուցիչները, Ս. Ստեփանոս եկեղեցու երեցփոխանը եւ ժողովրդից էլ երկու պատգամաւոր շտապում են Նոր-Նախիջեւան Վեհ. Կաթողիկոսին բողոքելու ո՛չ միայն դպրոցական շփոթութիւնների մասին, այլ եւ հասարակութեան մէջ ընկած պառակտումների եւ խռովութիւնների պատճառները բացատրելու: Խորէն եպիսկոպոսը՝ լսելով նրանց մեկնումը, ինքն էլ ահապարում է նախիջեւան: Միւս օրը հետեւում են երեցփոխանական գործերում մեղադրուած եւ Սրբազանի շնորհիւ նորընտիր երեցփոխ պ. Մ. Կաթեւնիկեանցը—Սրբազանի ջերմ եւ հովանաւորուած պաշտպանը եւ քաղաքագլուխ ու հոգաբարձու պ. Ս. Ալադաթեանցը: Սորանք մի օր ուշանում են, որովհետեւ զանազան պարսակելի միջոցներով, որ այստեղ չենք յիշում, խնայելով թէ՛ եպիսկոպոսի եւ թէ՛ քաղաքագլխի պատիւը, կազմել են տալիս

մի համախօսական, որտեղ առանց մի որ եւ պատճառաբանութեան ուսուցիչներին մեղադրում են ժողովրդի մէջ խռովութիւններ մտցնելով: Երեւի վեց տարուայ ընթացքում քնած են եղել եւ միայն Խորէն եպիսկոպոսի գալն է զարթեցրել: Բաւական է այստեղ յիշել, որ շատերը հազիւ իրանց անունն ստորագրել իմանալով, համախօսականի բովանդակութեան անմիջապէս չեն կարողացել տեղեկանալ. իսկ ստորագրել տուողները ասել են՝ թէ Սրբազանի համար շնորհակալութիւն է: Այդ ստորագրութիւններն էլ վաւերացրել է արդէն յայտնի եւ գործակալութիւն ստացած Տէր-Գաբրիէլ—կեղծ հաշուետետես կազմողը:

Վեհափառ Կաթողիկոսն առնելով հաշուետեսներից բոլոր վաւերաթղթերը, խոստանում է գործին կանոնաւոր ընթացք տալ, իսկ դպրոցի հարցը յանձնում է Կարապետ Սրբազանին քննելու ու հաշտեցնելու երկու կողմը: Կարապետ Սրբազանն էլ կանչում է ժողովրդի հինգ ներկայացուցիչներին եւ Խորէն եպիսկոպոսի Մոզդոկ գալուց յետոյ ուսուցիչների դէմ նոր դուրս ընկած հակառակորդներին եւ տեղեկանում գործի էութեան: Ուսուցիչները պատրաստ էին ամեն զիջողութիւն անել դպրոցները բանալու համար, ի նկատի առնելով ծնողների բազմաստորագիր հեռագիրը Վեհափառի անունով եւ հաւատացած լինելով, որ Վեհ. Կաթողիկոսը, եթէ ոչ հիմա, երբ իր Պետերբուրգ գնալու հոգսերով է զբաղուած, գոնէ մի առ ժամանակ յետոյ առանձին ուշադրութիւն կը դարձնէ եւ մի անաչառ քննիչ կուղարկէ, որպէս զի ոչ միայն դպրոցներն ազատէ բարդուած ամբաստանութիւններից, այլ եւ եկեղեցական-ծխական ու քահանայական կրկնակի խառնաշփոթած գործերը մաքրէ: Սակայն ի զուր անցաւ մինչեւ անգամ նախիջեւանի թեմ. դպրանոցի յարգ. ուսուցիչների միջամտութիւնը դպրոցների բացման համար: Խորէն եպիսկոպոսը չը համաձայնեց, եւ այդ բանում նրան իրանց ծառայութիւնը մատուցին նրա երկու պաշտպանները, որոնք կարծես եկել էին դպրոցների փակմանը նպաստելու: Բայց ո՞վքեր էին այդ պաշտպանները. մէկն արդէն յայտնի նորընտիր երեցփոխն էր, իսկ միւսը՝ քաղաքագլուխ եւ

հոգաբարձու պ. Ալադաթեանցն էր, որը ինչպէս ինքը խոստովանեց Կարապետ Սրբազանի առաջ, իր վեց տարուայ հոգաբարձութեան միջոցին ոչինչ չի արել եւ ոչ մի անգամ դասերին ներկայ չի եղել: Վեց տարի հոգաբարձու է մնացել, որովհետեւ նրա բախտից նոր ընտրութիւն չի եղել, թէեւ ժամանակը երեք տարի առաջ է լրացել: Հո. գաբարձու պ. Ալադաթեանցի դպրոցների համար կրած միակ նեղութիւնն այն է եղել, որ դպրոցապատկան գումարներէց 1000 ռ. տոկոսով եւ առանց մի որ եւ է մուրհակի երեք տարի պահել է եւ պահում է, իր անձը վրտանգի ենթարկելով եւ դպրոցական կանոնքի 38 յօդ.ի հակառակ գնալով: Ահա այդ մարդիկն էին եկել հաստատելու ուսուցիչների անգործունէութիւնը եւ խռովարարութիւնը:

Ամփոփենք ասածներս. մինչեւ Խորէն եպիսկոպոսի Մոզդուկ գալը՝ ժողովրդի մէջ երկապառակութիւն չէր կար, ժողովուրդը միացած ուժով աշխատում էր իր անարժան քահանաներից՝ այդ եկեղեցու ցեցերից ազատուել եւ եկեղեցին փոքր ի շատէ մաքրել: Դպրոցներն արդէն այդ ցեցերից մաքրուելով՝ կանոնաւոր ընթացքի մէջ էին մտել: Կազմուելէր երգեցիկ քառածայն խումբ, որ ամեն կիրակի եւ տօն օրերին եկեղեցում երգելով եւ դպրոցական հանդէսներին մասնակցելով, մեծ մխիթարութիւն էր պատճառում ժողովրդին:

Իսկ Խորէն եպիսկոպոսի քննութեան հետեւանքն ի՞նչ եղաւ. ժողովրդի մէջ սերմանեց պառակտումներ, նրանց անձնական ստոր կրքերը զրգռելով: Եկեղեցու մէջ բուն դրին նոր ցեցեր Խորէն եպիսկոպոսի աջակցութեամբ. կեղծ հաշիւներ կազմող քահանան գործակալութիւն ստացաւ, իսկ այդ հաշիւների տակ ստորագրողը—երեցփոխութիւն: Դպրոցները փակուեցան եւ դարձեալ յանձնուեցան դպրոցների վարչակազմի Տէր-Գաբրիէլին: Երգեցիկ խումբը զգուած ցրուեցաւ: Խորէն եպիսկոպոսի գումարած ընդհանուր ժողովների արձանագրութիւնները մնացին եւ մնում են Մոզդուկում չը ստորագրած, թէեւ դրանց հիման վերայ Սրբազանն իր եզրակացութիւնները պէտք է

ներկայացնէ Վեհ. Կաթողիկոսին: Մեր խօսքը վերջացնում ենք Խորէն եպիսկոպոսի քարոզի գեղեցիկ բնաբանով. «վարդապետ, բազում աշխատեցաք եւ ոչինչ կալաք»: Եթէ ձկնորս առաքեալները այժմս լինէին, գուցէ եւ աւելացնէին—եղած ուռկաններն էլ պատուեցինք: Թող ներողամիտ լինի Խորէն եպիսկոպոսը, որ մի քանի դէպքեր կրօնատուած են պատմութիւնիցս՝ շատ չերկարացնելու պատճառով եւ ցանկալի էր՝ որ նա կէտ առ կէտ պատասխանէր, գուցէ գործի էութիւնը աւելի կը պարզուէր եւ գուցէ նա այդպէս վարուելով աչքի առաջ է ունեցել մի մեծ նպատակ:

1895, Յունիսի 20, Մոզդուկ:

1007
32218

Երեցփոխք

{ Գրիգոր Լիսիցեանց.
Սերովբէ Գանջուլեանց.

Ուսուցիչներ

{ Գ. Քուրայիսեանց.
Ս. Շահանեսան.

Հաշուատես
ուսուցիչներ

{ Ա. Շահիջանեսան.
Յ. Բաղչեան.

Հաշուատեսներ

{ Գ. Նասիբեգեան.
Կ. Ղափլանեանց.
Ա. Զաչիսեանց.

Որովհետեւ մեղադրուողների վկայութիւնները որոշ չափով ցոյց են տալիս մեր ժողովրդի հասկացողութիւնը հասարակական գործի մէջ եւ ղեկավարների բարեխղճութիւնը, առաջ ենք բերում դորանցից ամփոփ կերպով մի քանիսը, որոնք կարող են հետաքրքիր լինել:

Գործակալ Թադէոս ա. քահանայ Խոսրովեանցի վրկայութիւնները: ա) Բերած գրածի ժամանակը լաւ չեմ մտաբերում եւ չեմ էլ յիշում, Թէ ինչ հանգամանքից ստիպուած առձեռն դրամի Թուերը բերել եմ ու փոխել եւ ծախքի մէջ 130 համարի տակ աւելացրել եմ 1778 ը. 45 կոպ.: բ) Կոնսիստորի հրամանները չեմ կատարել, ինձ հրամայուած է եղել, ընդհանուր եկեղեցեաց ծխականներին ժողովել, բայց ես հրաւիրել եմ 1895 Թուի Յունուարի 22-ին միայն Ս. Աստուածամօր եկեղեցու ծխականներին: Այդ ժողովը փակեցի, որովհետեւ երեկոյեան 6 ժամին գնացի քաղաքիս ոստիկանապետի մօտ յայտնելու ժողով կայացնելու մասին, բայց նա ինձ անձամբ չընդունեց, այլ ծառայի բերանով յայտնեց, Թէ ժամանակ չունի ընդունելու եւ այս երեկոյ ժողով կայացնելու էլ իրաւունք չի տալիս: Իսկ երկրորդ հրամանից ու հեռագրից յետոյ ժողով չը հրաւիրեցի, որովհետեւ անձրեւներ, ցեխեր ու անյարմարութիւններ կային:

Երեցփոխ Սուքիաս Կաթենիկեանցի վկայութիւնները: ա) 2 ա. 189 ը. որ պակասել է 1893 Թուի վերջին հինգամսեակում ընդունում եմ ինձ վերայ, բայց հաշուի մէջ սխալուել եմ: բ) 1893 Թուի Նոյեմբեր ամսի հաշուում առձեռն դրամը բերած գրածի մասին եւ պակսեցրածի մասին հարցրէք հայր գործակալին, իսկ պակսացրած 69 ը. 90 կ. ես ընդունում եմ ինձ վերայ, իմ մեղքս է: գ) Թէ ինչո՞ւ սեւագիր մատեանում մոմավաճառութեան արդիւնքը ամենայն ամիս աւել է գրած, իսկ ժապաւինեալ

մատեանում պակաս, միտքս չի գալիս: դ) Գրամարկը եկեղեցու փողերի համար չեմ պահել առանձին, որովհետեւ չեմ իմացել, որ պէտք է առանձին լինի:

Դարձեալ գործակալի ցուցմունքները հանգուցեալ երեցփոխ Գաբ. Թուշմալեանցի մասին: ա) Հանգուցեալ երեցփոխ Գաբ. Թուշմալեանցին շատ եմ յիշեցրել անգիր պահուած հաշիւների մասին եւ այդ պատճառով նա ինձ հետ Թշնամացել էր. նա չէր ընդունում. դորա մասին ես հոգեւոր իշխանութեան չեմ յայտնել: բ) Երեցփոխի կենդանութեան ժամանակ հաշիւները չեմ ստուգել, որովհետեւ չէր Թոյլ տալիս: գ) Երեցփոխի վախճանելուց յետոյ Կոնսիստորին ինձանից առաջարկեցի չորս հաշուատես, եւ խնդրեցի հանգուցեալի ազգականներին, որ մի կերպով փողերը դուրս բերեն: դ) Թէ ինչո՞ւ 2 պուղ առած մոմի գինը 3 պուղի է գրուած, չեմ իմանում, կարծեմ որ գրչի սխալ է:

Մինաս Խումարեանցը ցոյց տուեց, որ ինքը ստորագրել է կեղծ հաշիւների տակ հէնց Նորա համար, որ իրանից հասկացողները ու առաջաւորները, ինչպէս որ առաջին կարգի վաճառական Մկրտիչ Կաթենիկեանցը, ստորագրել էին, եւ այդպէս ընդունուած է մեր ժողովներում:

Յովհաննէս Օթարեանցը եւ Յովհաննէս Կաթենիկեանցը ցոյց տուին, որ ստորագրել են խորանում եւ Օթարեանցը ստորագրելիս բացականչել է՝ «Աստուած ազատի մեզ այս փորձանքից»:

Շուկօթ. Որովհետեւ այս գրութիւնը հնարաւորութիւն չեղաւ պարբերական մամուլի մէջ հրատարակել, ուստի հարկը ստիպեց սորան առանձին բրօշուրով տպագրել:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0156061

